

Κρίστοφερ Μ. Γουντχάουζ

ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ

Ο δεμεδιωτής της Ανεξαρτησίας της Ελλάδας

Μετάφραση:
Σταυρούλα Αργυροπούλου

Πρόλογος για την ελληνική
έκδοση: Σωτήρης Ριζάς

 ΜΙΝΩΑΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η έναρξη του αγώνα, 1776-1802

Στο δεύτερο περίπου ήμισυ του 18ου αιώνα, η ενετική αυτοκρατορία είχε περιέλθει σε μη αναστρέψιμη παρακμή. Δεν είχε πια στην κατοχή της την περίλαμπρη Ανατολή, δεν ήταν πια η προστάτιδα της Δύσης. Όλες σχεδόν οι αποικίες που απέκτησε ως επακόλουθο των Σταυροφοριών είχαν πέσει στα χέρια των Οθωμανών Τούρκων. Η Εύβοια το 1470, η Αίγινα και η Μύκονος το 1537, η Κύπρος το 1571, η Κρήτη το 1669, η Τήνος το 1715. Οι περισσότερες από τις κτήσεις της στην ελληνική ηπειρωτική χώρα –η οποία περιλάμβανε κάποτε το μεγαλύτερο μέρος της Πελοποννήσου και ένα μικρό διάστημα ως και την Αθήνα– είχαν φύγει από τα χέρια της. Της έμεναν όμως ακόμη λίγα τελευταία κοσμήματα στην είσοδο της Αδριατικής, γνωστά υπό τη συλλογική ονομασία Ιόνια νησιά. Τα περισσότερα από αυτά είχαν, σε διάφορες περιόδους, κατακτηθεί και μείνει υπό σύντομη τουρκική κατοχή, κανένα από αυτά όμως δεν έμεινε υπό τον διαρκή έλεγχο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ούτε, όπως οι Έλληνες της Πελοποννήσου, οι κάτοικοι των Ιονίων προτίμησαν αυθόρμητα τους μισητούς Τούρκους από τους αιρετικούς Ενετούς ως επικυριάρχους. Η Κέρκυρα, η ηγέτιδα των Επτανήσων, ουδέποτε βρέθηκε υπό μουσουλμανική κατοχή, έστω κι αν πολλοί Έλληνες θεωρούσαν εξίσου κακή την κατοχή των ρωμαιοκαθολικών.

Ούτε όλη η ομάδα των κτήσεων του Ιονίου ήταν στην πραγματικότητα νησιά. Πλην των Επτανήσων –Κέρκυρα, Παξοί και Αντίπαξοι, Ζάκυνθος, Κεφαλληνία, Ιθάκη, Λευκάδα (Σάντα Μαύρα)–, και Κυθήρων (Τσιρίγο), υπήρχαν και τέσσερις στεριανές κτήσεις –Μπουτρίντο,* Πάργα, Πρέβεζα και Βό-

* Βουθρωτό για τους Έλληνες, Butrinto για τους Ενετούς, Butrint για τους σύγχρονους Αλβανούς είναι η ονομασία μιας αρχαίας ελληνικής πόλης στα αλβανικά παρά-

νιτσα– οι οποίες διοικούνταν όπως ακριβώς τα νησιά. Όλες κατοικούνταν κυρίως από Έλληνες, που καμάρωναν για τη θρησκεία τους και την καταγωγή τους. Ελάχιστοι από αυτούς τέθηκαν στην υπηρεσία των Τούρκων ή συμμετάχθησαν μαζί τους κατά τη διάρκεια των τεσσάρων ή πέντε αιώνων ξένης κυριαρχίας. Κάποιοι ίσως να εξοργίζονταν από την κυριαρχία της Βενετίας, πολλοί όμως την αποδέχθηκαν με αρκετή ευχαρίστηση. Απολάμβαναν ένα είδος αυτοδιοίκησης υπό το λεγόμενο Μέγα Συμβούλιο το οποίο είχε ιδρυθεί σε καθένα από τα Επτάνησα. Έτσι, αναπτύχθηκε μία συνεργαζόμενη αριστοκρατία, η οποία τιμήθηκε με ιταλικούς τίτλους και καταγραφόταν στο *Libro D' Oro* (Χρυσόβιβλο) της Κέρκυρας. Ένα μέρος της κατατάχθηκε στις δυνάμεις της Βενετίας. Ο Μοροζίνι είχε υπό τις διαταγές του δύο χιλιάδες Επτανήσιους όταν εκστράτευσε στην Πελοπόννησο στα τέλη του 17ου αιώνα.¹ Δεν υπήρχε μεγάλη καταπίεση, πέραν της προνομιούχου θέσης που δινόταν στη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία έναντι της Ορθοδόξου Ελληνικής. Κατά τον ίδιο τρόπο, επίσης, δεν ενθαρρυνόταν η αυτοβελτίωση ή η ελευθερία του πνεύματος. Τα Ιόνια νησιά αποτελούσαν μία τυπική αποικία της εποχής τους.

Παραδοσιακά οι Έλληνες θεωρούσαν τους Ενετούς κατά πολύ απεχθέστερους των Τούρκων, από την εποχή των Σταυροφοριών ακόμα. Υπάρχει όμως κάτι σχεδόν ηθελημένα κακόπιστο στην κρίση αυτή. Τα κίνητρα ήταν εν μέρει θρησκευτικά και εν μέρει ιστορικά. Μνήμες από την Δ' Σταυροφορία, όταν οι Ενετοί κατάφεραν να κυριεύσουν την Κωνσταντινούπολη το 1204, συνδυάζονταν με την παράλογη προκατάληψη ότι χειρότερο είναι να είσαι αιρετικός παρά άπιστος· εξ ου και η περιβόητη ρήση του τελευταίου Έλληνα αρχιστράτηγου στην Κωνσταντινούπολη το 1453, ότι είναι καλύτερα να δει καταμεσής στην πόλη να βασιλεύει του Τούρκου το φακιόλι από του Λατίνου την καλύπτρα.* Τέτοιες προκαταλήψεις δεν ήταν γενικευμένες, και ξεθώριασαν με το πέρασμα των αιώνων. Μολονότι τόσο η τουρκική όσο και η ενετική κατοχή ήταν απολύτως απαράδεκτες για τους Έλληνες, κρίνοντας από τα αποτελέσματα, η δεύτερη κατέστρεψε τις αξίες του πολιτισμού σε μικρότερο

λια που αποτελεί τον σημαντικότερο αρχαιολογικό χώρο της σύγχρονης Αλβανίας. Από την περιοχή αυτή πέρασαν διαδοχικά Έλληνες, Ρωμαίοι, Βυζαντινοί, Ενετοί, ενώ υπήρξε και ο αγαπημένος κυνηγότοπος και τόπος αναψυχής του Αλή πασά. [Σ.τ.Μ.]

* Αναφορά στη διάσημη φράση η οποία αποδίδεται στον Λουκά Νοταρά: «Κρειττότερόν ἔστιν εἰδέναι ἐν μέσῃ τῇ πόλει φακιόλιον βασιλεῦον *Τούρκων* ἢ καλύπτραν λατινικήν». [Σ.τ.Μ.]

βαθμό από ό,τι η πρώτη. Υπό την ενετική κυριαρχία η Κρήτη ανέδειξε τον μεγάλο ζωγράφο Ελ Γκρέκο και τον μεγάλο ποιητή Βιτσέντζο Κορνάρο· ανάλογα ονόματα δεν βρίσκονται στην ιστορία της τουρκοκρατούμενης Ελλάδας, όπου το μοναδικό σχεδόν κέντρο οποιασδήποτε μορφής πολιτισμού εκτός της Κωνσταντινούπολης βρισκόταν στη βαρβαρική αυλή του Αλή πασά στα Ιωάννινα. Εντούτοις, εξακολουθεί να ισχύει το παράδοξο ότι οι Έλληνες λαχταρούσαν πολύ περισσότερο να δουν τους Ενετούς να φεύγουν παρά τους Τούρκους. Όταν οι Ενετοί κατέλαβαν προσωρινά την Πελοπόννησο από το 1687 έως το 1715, η τελική επιστροφή των Τούρκων είχε θετική υποδοχή από τους Έλληνες. Και πάλι, όμως, η αντίδραση αυτή δεν υπήρξε ομόφωνη. Όπως πάντα, το κριτήριο ήταν η έκταση στην οποία θα μπορούσαν να διατηρήσουν την εθνική τους ταυτότητα υπό τον έναν ή τον άλλο κατακτητή.

Καθώς οι παλίρροιες της ξένης κατοχής σάρωναν απ' άκρη σ' άκρη τα ελληνικά εδάφη από τα βόρεια, τα ανατολικά και τα δυτικά, τα νησιά του Ιονίου μπορούσαν να καυχηθούν ότι παρέμειναν τα πιο αμιγώς ελληνικά απ' όλα. Η Κέρκυρα ιδιαίτερα υπήρξε ένας μαγνήτης για τους Έλληνες που έρχονταν σε αυτήν από πιο εκτεθειμένες περιοχές για να γλιτώσουν. Μια οικογένεια η οποία μετανάστευσε στην Κέρκυρα από τη γειτονική Τεργέστη τον 14ο αιώνα έφερε μαζί της και το όνομα του τόπου της καταγωγής της: Κάπο Ντ' Ίστρια, η πρώην Ιουστινόπολις. Προερχόμενη από τον μυχό της Αδριατικής, η οικογένεια ανήκε στη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, αργότερα όμως μεταστράφηκε στην ορθόδοξη πίστη, η οποία υπερίσχυε στα νησιά. Ευγενείς έγιναν το 1689, όταν ο τίτλος του κόμη αποδόθηκε από τον δούκα της Σαβοΐας στον Αντώνιο Μαρία Καποδίστρια, και αργότερα –το 1796– επικυρώθηκε από την Ενετική Δημοκρατία.² Την ίδια περίπου εποχή άλλες ελληνικές οικογένειες μετανάστευαν στην Κέρκυρα από απομακρυσμένες αποικίες της ενετικής αυτοκρατορίας. Ενώ η αυτοκρατορία μίκραινε, η Κέρκυρα γινόταν ιδιαίτερα ελκυστική για Έλληνες που επιδίωκαν να αποφύγουν την οθωμανική κυριαρχία. Καθώς ήταν νησί, ήταν εξαιρετικά ασφαλής και το κοντινότερο προς τη Βενετία από όλα τα υπόλοιπα Επτάνησα. Η οικογένεια Γονέμη ή Γολέμη, καταγόμενη από την Κύπρο, μετακόμισε στην Κρήτη όταν έπεσε η Κύπρος τον 16ο αιώνα, έπειτα στην Ήπειρο όταν έπεσε η Κρήτη τον 17ο αιώνα, και εν συνεχεία εγκαταστάθηκε κοντά στο Αργυρόκαστρο της σύγχρονης Αλβανίας για να καταλήξει στην Κέρκυρα. Η πίστη που έδειξε στη σχέση της προς τη Βενετία της απέφερε τον τίτλο του κόμη, καθώς και ένα φέουδο στην παρα-

κείμενη περιοχή κοντά στο Μπουτρίντο.³ Και οι δύο οικογένειες δεν δυσκολεύθηκαν να συνδυάσουν την αφοσίωση προς την Ορθόδοξη Εκκλησία με την προσφορά υπηρεσιών προς την Ενετική Δημοκρατία.

Η ενετική κυριαρχία στο αποκορύφωμά της ήταν μάλλον αδιάφορη παρά τυραννική. Όλη η εξουσία στα νησιά βρισκόταν στα χέρια του *Pronveditore Generale*,* ενός αξιωματούχου που διοριζόταν από την ενετική γερουσία με τριετή θητεία. Οι σημαντικότεροι υφιστάμενοί του ήταν και αυτοί Ενετοί. Ο ρόλος των Επτανησίων περιοριζόταν σε μία ετήσια συνέλευση της αριστοκρατίας (τα άτομα των οποίων τα ονόματα ήταν εγγεγραμμένα στο *Libro d' Oro*), προκειμένου να εκλέξουν ένα συμβούλιο πενήντα ατόμων μεταξύ τους. Το Συμβούλιο –*Consejo* ή *Κονσέγιο* για τους Κερκυραίους– με τη σειρά του εξέλεγε τρεις αντιπροσώπους από την αριστοκρατία, γνωστούς ως «συνδίκους», και τρεις από τη μεσαία τάξη, γνωστούς ως «δικαστές», ο ρόλος των οποίων ήταν να ενεργούν εκ μέρους των συμπατριωτών τους μεταφέροντας τα παράπονά τους και ζητώντας επανόρθωση των αδικιών. Με τον καιρό, τα λειτουργήματα αυτά έγιναν απλώς τυπικά και χωρίς καμία ουσία. Η ενετική κυριαρχία ήταν απόλυτη και αυθαίρετη. Ο πληθυσμός γενικά την υφίστατο με βουβή εχθρότητα, και μόνο η αριστοκρατία γαντζωνόταν στα κενά νοήματος προνόμιά της. Δεν υπήρχαν σημεία μιας γεννώμενης αλλαγής ή βελτίωσης κατά το τελευταίο τέταρτο του 18ου αιώνα, ο οποίος υπήρξε επίσης η τελευταία περίοδος της Ενετικής Δημοκρατίας. Μεταξύ της διεφθαρμένης αριστοκρατίας, η οποία αποδεχόταν αυτή την ταπεινωτική κατάσταση της εξάρτησης, συγκαταλέγονταν οι οικογένειες Καποδίστρια και Γονέμη. Μια νέα ιδέα όμως επρόκειτο να γεννηθεί από τον κοινό τους απόγονο.

Οι δύο οικογένειες ενώθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1770 όταν ο κόμης Αντόνιο Μαρία Καποδίστρια, εγγονός και συνονόματος του πρώτου της οικογένειας που έλαβε τίτλο ευγενείας, νυμφεύθηκε τη Διαμαντίνα, κόρη του κόμη Χριστόδουλου Γονέμη. Η ακριβής ημερομηνία του γάμου δεν έχει καταγραφεί, ο μεγαλύτερος γιος τους, όμως, ο Βιάρος, γεννήθηκε τον Ιανουάριο του 1774. Απέκτησαν εννέα παιδιά, τέσσερις κόρες και πέντε γιους, από τους οποίους τρεις θα γίνονταν διάσημοι στην ελληνική ιστορία, και ο ένας διεθνής προσωπικότητα. Ο Βιάρος μεγαλώνοντας έγινε ένας επιτυχημένος δικηγόρος,

* *Pronveditore Generale del Mar* (ιταλ.): Γενικός Προβλεπτής της Θάλασσας ήταν ο πλήρης τίτλος για τους Ενετούς, και για τους Κερκυραίους Πρεβεδούρος. [Σ.τ.Μ.]

πάντα όμως επισκιάζόταν από τον πιο διάσημο νεότερο αδελφό του, ο οποίος γεννήθηκε στις 11 Φεβρουαρίου 1776 και βαπτίσθηκε Ιωάννης Αντωνίου.⁴ Ο επόμενος ήταν ο Αυγουστίνος, ο οποίος έγινε επίσης διάσημος σε εθνικό επίπεδο, αλλά ελάχιστα γνωστός στο εξωτερικό. Ο τέταρτος γιος ήταν ο Βίκτωρ, ο οποίος πέθανε νέος, πάσχοντας από τη λεγόμενη «φρενοβλάβεια». Ο πέμπτος ήταν ο Γεώργιος, ο οποίος αφοσιώθηκε σε μια ήσυχη ζωή ασχολούμενος με τη γεωργία και τη φιλολογία, και αναδύεται στην ιστορία όταν ο μεγαλύτερος αδελφός του δολοφονήθηκε, για να πει ότι δεν έχει άλλα δάκρυα να χύσει επειδή εξάντλησε τους θρήνους του όταν ο Βιάρος και ο Ιωάννης έφυγαν για την Ελλάδα. Από τις τέσσερις κόρες, δύο παντρεύτηκαν και δύο έγιναν μοναχές. Η τάση της οικογένειας προς τη θρησκεία, και μάλιστα προς την αγαμία είναι ιδιαίτερα εμφανής, και μάλιστα στην περίπτωση του Ιωάννη Καποδίστρια. Ούτε αυτός νυμφεύθηκε ποτέ, ούτε οι αδελφοί του, πλην του Γεώργιου.

Η εγκύκλιος εκπαίδευση του Ιωάννη Καποδίστρια άρχισε στο μοναστηριακό σχολείο της Αγίας Ιουστίνης το οποίο διηύθυναν φραγκισκανοί μοναχοί. Αυτό δεν αποτελούσε ένδειξη παρέκκλισης προς τον ρωμαιοκαθολικισμό εκ μέρους του πατέρα του, έστω και αν αυτός ήταν εγγεγραμμένος στο *Libro d' Oro* ως μέλος της «λατινικής αριστοκρατίας». Ήταν απλώς αναγνώριση του γεγονότος ότι η καλύτερη διαθέσιμη εκπαίδευση βρισκόταν στα χέρια της Καθολικής Εκκλησίας. Η εκπαίδευση γινόταν στα ιταλικά, τα οποία ήταν και η πρώτη γλώσσα της οικογένειας. Ελληνικά σχολεία υπήρχαν ελάχιστα, και τούτο όχι επειδή η γλώσσα επισήμως διωκόταν, αλλά επειδή δεν υπήρχε κίνητρο να μάθει κάποιος ελληνικά υπό την ενετική κυριαρχία.⁵ Ο Καποδίστριας, πάντως, σπούδασε τη μητρική του γλώσσα με έναν ιδιώτη δάσκαλο, τον Ανδρέα Ιδρωμένο, όπως έκαναν πολλοί νεαροί Επτανήσιοι, συμπεριλαμβανομένου και του φίλου και μελλοντικού συνεργάτη του, του Ανδρέα Μουστοξύδη. Η ιστορία που αναφέρουν κάποιοι από τους πρώτους βιογράφους του ότι δεν μπορούσε να γράψει ελληνικά και μετά βίας τα μιλούσε δεν αληθεύει. Σωζόμενες επιστολές στα ελληνικά επιβεβαιώνουν την κρίση του τελευταίου γραμματέα του, του Νικόλαου Δραγούμη, ότι «δεν έκανε πάντα ορθή χρήση των κανόνων της γραμματικής», πράγμα πολύ διαφορετικό από το να είναι αγράμματος στη γλώσσα των συμπατριωτών του.⁶ Ελλείψει διευκολύνσεων για ανώτερη παιδεία στην Κέρκυρα, η οποία υπήρξε για ένα σύντομο διάστημα κατά τον 17ο και τον 18ο αιώνα για να καταρρεύσει υπό την επίσημη απάθεια, ένας νεαρός Έλληνας δεν είχε εναλλακτική πέραν του να αναζητήσει

ανώτερη παιδεία στο εξωτερικό. Για τον Καποδίστρια ήταν φυσιολογικό να φοιτήσει σε ιταλικό σχολείο και πανεπιστήμιο. Η πρακτική αυτή ήταν ταυτόχρονα απόρροια και αιτία της κυριαρχίας των ιταλικών στην Κέρκυρα.

Η φτώχεια των πηγών εκπαίδευσης στα Επτάνησα περιγράφεται συγκινητικά από τον σύγχρονό του και φίλο του, τον Μάριο Πιέρη, στην αυτοβιογραφία του:

Σε αντίθεση με τα πολλά κέντρα διασκεδάσεως, ποία βοήθεια προσέφερε η δυστυχής νήσος της Κερκύρας στους νεαρούς πολίτες της; Με πονεί να εγγίζω ένα τραύμα το οποίον ακόμη αιμορραγεί μετά πάροδον τόσων ετών. Δεν υπάρχουν θεσμοί δημοσίας εκπαίδευσσεως, ούτε γραμματικό σχολείο ούτε πανεπιστήμιο, ούτε κάποια προπαρασκευαστική ή έστω ιδιωτική σχολή, ούτε βιβλιοθήκη, ούτε τυπογραφείο, ούτε βιβλιοπωλείο! Ακόμη και τα κυβερνητικά διατάγματα οφείλουν να δημοσιεύονται υπό μορφήν χειρογράφου.⁷

Αργότερα έγιναν πολλά προκειμένου να καλυφθούν αυτές οι ανεπάρκειες, τόσο από τον ίδιο τον Καποδίστρια, αλλά και ιδιαίτερα από τον Άγγλο φίλο του, τον Φρέντερικ Νορθ, κόμη του Γκίλφορντ, ο οποίος με δικές του δαπάνες ίδρυσε ένα βραχύβιο πανεπιστήμιο στην Κέρκυρα. Εντωμεταξύ, δεν υπήρχε άλλη εναλλακτική από την Ιταλία –ιδίως η Μπολόνια και η Παβία (εκεί όπου σπούδασε νομικά ο πατέρας του) ή η Πάδοβα– για τους Επτανήσιους Έλληνες που αναζητούσαν ανώτερη μόρφωση. Ο ίδιος ο Πιέρης περιέγραψε την αναχώρηση του φίλου του για την Ιταλία:

Όμως το σκληρότερο πλήγμα το οποίο δέχθηκα, υπήρξε η αναχώρηση του συγχρόνου και γείτονά μου, του αγαπημένου μου Ιωάννη Καποδίστρια, ο οποίος επέπρωτο να αποδειχθεί ένας από τους σημαντικότερους και δυστυχέστερους άνδρες της εποχής μας. Μου φαίνεται πως τον βλέπω να έρχεται να με αποχαιρετίσει, με την αγγελική του όψη, με εκείνους τους αβρούς, αριστοκρατικούς τρόπους του, τους τόσο διαφορετικούς από τους δικούς μου.

Μολονότι το κείμενο αυτό βασίζεται στις αναμνήσεις ενός γέροντα οι οποίες καταγράφονται ύστερα από διάστημα μεγαλύτερο των πενήντα ετών,

αυτό το σύντομο σκίτσο παρουσιάζει από πρώτο χέρι μια πρώτη φευγαλέα εικόνα του Καποδίστρια στην ευαίσθητη νεότητά του. Όπως όλα τα πορτρέτα του που δεν παραμορφώνονται από την κακεντρέχεια, αυτό εξιδανικεύεται από τη λατρεία του ήρωα. Έτος 1794. Εκείνος είναι δεκαοκτώ ετών, με προορισμό το Πανεπιστήμιο της Πάδοβας, όπου θα τον συνόδευε ο αδελφός του Βίκτωρ.

Ήταν μια εποχή πολιτικών και πνευματικών ζυμώσεων στον κόσμο της Μεσογείου. Οι νεαροί Έλληνες, όπως και οι νεαροί Ιταλοί, είχαν νιώσει τα ωστικά κύματα της Γαλλικής Επανάστασης πέντε χρόνια νωρίτερα, χωρίς να βιώσουν τις απογοητεύσεις που προκάλεσαν οι υπερβολές της. Στο Παρίσι, ένας μεγάλος εκπατρισμένος λόγιος, ο Αδαμάντιος Κοραής, γεννημένος στη Σύμωρη και καταγόμενος από τη Χίο, ανέπτυξε στους Έλληνες το νέο δόγμα της συνταγματικής δημοκρατίας και για τον σκοπό αυτόν αναβίωσε την ελληνική γλώσσα. Και σε άλλα σημεία της Μεσογείου γίνονταν αισθητές τέτοιες κινήσεις. Κατά την περίοδο όπου ο Καποδίστριας έφυγε για την Πάδοβα, κάποιος άλλος νεαρός πατριώτης από ένα άλλο νησί της Μεσογείου, του οποίου η ζωή θα συνδεόταν κατά τρόπο παράδοξο με τη δική του, έκανε ένα περαιτέρω βήμα στη σταδιοδρομία του.⁸ Ο εικοσιεξάχρονος Πότσο ντι Μπόργκο, ένας ακριβώς σύγχρονος και θανάσιμος εχθρός του Ναπολέοντος Βοναπάρτη, έγινε πρωθυπουργός του βραχύβιου Βασιλείου της Κορσικής, υπό την ηγεσία του μεγάλου εθνικιστή στρατηγού Πασκουάλε ντε Πάολι. Ήταν κατά οκτώ χρόνια μεγαλύτερος του Καποδίστρια. Και οκτώ χρόνια αργότερα, στην ίδια ηλικία, ο Καποδίστριας θα έπαιρνε το ανάλογο αξίωμα στην εξίσου κακότυχη Επτάνησο Πολιτεία. Αυτές ήταν οι απαρχές δύο εντυπωσιακά όμοιων σταδιοδρομιών.

Κατ' ουσίαν η Πάδοβα χρησίμευε ως το εθνικό πανεπιστήμιο της Βενετίας.⁹ Ένα από τα παλαιότερα πανεπιστήμια της Ευρώπης, και από τα πλέον προοδευτικά επίσης κατά τον Μεσαίωνα, έχαιρε εξαιρετικής ελευθερίας κατά τη διάρκεια της ενετικής κυριαρχίας, επειδή στα εδάφη της Ενετικής Δημοκρατίας δεν είχε πρόσβαση η παπική Ιερά Εξέταση. Όχι μόνο εκεί ενθαρρυνόταν η μελέτη των κλασικών Ελλήνων συγγραφέων, αλλά ήταν του συρμού και οι σύγχρονες ερμηνείες τους. Ιδίως η νεοαριστοτελική αντίληψη περί ενός κοσμικού κράτους ως αντιπάλου της χριστιανικής θεοκρατίας αντλεί την έμπνευσή της από την Πάδοβα αλλά και την Μπολόνια. Όντως, αυτά τα ιταλικά πανεπιστήμια έριξαν τους σπόρους του Διαφωτισμού στη δυτική Ευρώπη. Στην ανατολική Ευρώπη όμως προσέφεραν μία ακόμα σημαντικότερη υπηρεσία, επειδή επί πολλούς αιώνες συγκαταλέγονταν στους ελάχιστους

τόπους ανώτερης εκπαίδευσης όπου είχαν πρόσβαση οι Έλληνες. Ανάλογες διευκολύνσεις προσφέρονταν στην Κωνσταντινούπολη και στο Βουκουρέστι, όχι όμως όσον αφορούσε την ατμόσφαιρα ελευθερίας η οποία υπερίσχυε στην Ιταλία. Οι Έλληνες υπήκοοι της Ενετικής Δημοκρατίας, λοιπόν, έρχονταν κατά εκατοντάδες, αν όχι κατά χιλιάδες, στην Πάδοβα και επέστρεφαν για να δεσπόσουν και να εμπνεύσουν τόση πνευματική δραστηριότητα όση ήταν δυνατή στους γενέθλιους τόπους τους, της οθωμανικής πρωτεύουσας συμπεριλαμβανομένης. Ο νεαρός Καποδίστριας εισήλθε το 1794 στην πιο ζωηρή ελληνική κοινωνία της εποχής του, στους κόλπους της οποίας το πνεύμα και η ανησυχίες του θα τρέφονταν με μια δίαιτα τόσο συναρπαστικά νέα όσο και βαθιά ριζωμένη στον πατρογονικό του πολιτισμό.

Η ζωή στα μητροπολιτικά εδάφη της Ενετικής Δημοκρατίας ήταν μια εμπειρία συναρπαστική όσο και ενοχλητική για έναν νεαρό Έλληνα από τις αποικίες. Ένας φοιτητής στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβας ίσως να μην έβλεπε πολλά από την πρωτεύουσα, για τον Καποδίστρια όμως γνωρίζουμε πως έμενε εκεί, επισκεπτόμενος το σπίτι ενός εμπόρου από τη Θεσσαλία, και σύχναζε στο σαλόνι της ωραίας και καλλιεργημένης κοντέσας Ιζαμπέλα Αλμπρίτσι Θεοτόκη, η οποία είχε γεννηθεί στην Κέρκυρα.¹⁰ Ακόμα και την εποχή της έκδηλης παρακμής της, η Βενετία ήταν μία από τις εντυπωσιακότερες πόλεις της Ευρώπης. Η αυτοκρατορική παλίσροια είχε από καιρό πια αρχίσει να πέφτει. Η δημοκρατική κυβέρνηση ήταν άνευρη και ανίσχυρη. Οι τελευταίοι μεγάλοι καλλιτέχνες, μουσικοί και συγγραφείς είχαν ήδη πεθάνει. Το έγκλημα και η επιπολαιότητα ήταν οι ενοχλητικές ασχολίες. Η Εκκλησία, πέραν του να είναι αιρετική κατά την άποψη ενός ευσεβούς Έλληνα, προκαλούσε φρίκη για άλλους λόγους: ήταν υπερβολικά πλούσια, κοσμική, διεφθαρμένη, και αδιάφορη. Μέσα, όμως, στη συνδεδεμένη με στενούς δεσμούς τάξη των Ελλήνων εμπόρων, τη μεγαλύτερη στην Ευρώπη εκτός Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ένας νεαρός Έλληνας ελάχιστη επαφή θα είχε με την ενετική κοινωνία. Ιδωμένη από απόσταση, η δόξα του παρελθόντος παρέμενε. Τη δεκαετία του 1790, η Βενετία αποτελούσε τον χώρο διασκέδασης της Ευρώπης, ήταν τόσο κυριολεκτικά όσο και μεταφορικά ένα *fin du siècle*.^{*} Ως παράθυρο στον κόσμο της Δύσης, ο χώρος αυτός δεν μπορούσε να μην έχει τη γοητεία του.

^{*} *Fin du siècle* (γαλλ.): Πρόκειται για γαλλική έκφραση, η οποία κατά λέξη αποδίδεται ως «τέλος του αιώνα» και μεταφορικά ως «τέλος εποχής». [Σ.τ.Μ.]

Τα αισθήματα ενός νεαρού Έλληνα στη Βενετία μόνο ανάμεικτα μπορούσαν να είναι, όπως ακριβώς θα ήταν και στην Κωνσταντινούπολη. Και οι δύο πολιτείες αποτελούσαν τον ανθό της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, στην οποία η μία από τις δύο έδωσε το όνομα «Βυζαντινή». Ο Άγιος Μάρκος της Βενετίας άξιζε το όνομά του όσο και η Αγία Σοφία της Κωνσταντινούπολης, και οι δύο εκκλησίες όμως βρίσκονταν υπό την κατοχή ξένων απίστων. Παραδοσιακά, από τους δύο παλαιούς εχθρούς ένας Έλληνας εχθρευόταν λιγότερο τους Τούρκους παρά τους Λατίνους. Οι μνήμες από τη λεηλασία της Κωνσταντινούπολης το 1204* ήταν εξίσου πικρές με εκείνες του 1453, και στην πραγματικότητα ήταν ακόμα χειρότερες, επειδή η Βενετία αυτοαποκαλούνταν χριστιανική. Για διάστημα μεγαλύτερο των τεσσάρων αιώνων, οι Ενετοί ανταγωνίζονταν τους Τούρκους ως οι ιμπεριαλιστές της Εγγύς Ανατολής. Σε πολλές από τις συγκρούσεις τους, οι Έλληνες αναμείχθηκαν θέλοντας και μη ως σκλάβοι στις γαλέρες ή ως κρέας για τα κανόνια και από τις δυο πλευρές. Αυτά τα πράγματα δεν μπορούσαν να λησμονηθούν· εντούτοις υπήρχαν και οι ανταμοιβές. Οι Λατίνοι μάθαιναν να σέβονται την κληρονομιά τους από την αρχαία Ελλάδα. Ένας Έλληνας μπορούσε να νιώθει υπερήφανος επειδή ο Αριστοτέλης ήταν ένα όνομα που έχαιρε σεβασμού στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβας. Και η παράδοση την οποία εκείνος εκπροσωπούσε –λαϊκή, φιλελεύθερη και ανθρωπιστική– οδηγούσε σε μία ελεύθερη, θεωρητική, ανεξάρτητη πνευματική ατμόσφαιρα. Στον αιώνα του Διαφωτισμού, η ελληνική φιλοσοφία παρείχε μία βολική γέφυρα μεταξύ των χωρισμένων εκκλησιών της Ρώμης και της Κωνσταντινούπολης.

Στο πανεπιστήμιο ο Καποδίστριας έσπασε την οικογενειακή παράδοση σπουδάζοντας ιατρική. Ο μεγαλύτερος αδελφός του, ο Βιάρος, ακολούθησε τα βήματα του πατέρα τους μελετώντας νομικά, και οι δύο νεότεροι αδελφοί του, ο Αυγουστίνος και ο Γεώργιος, ακολούθησαν τις καθωσπρέπει σπουδές της αγρονομίας και της φιλολογίας. Η ιατρική ήταν ένα από τα λίγα επαγγέλματα τα οποία θεωρούνταν προσिता σε έναν νεαρό ευγενή στα Επτάνησα, έστω κι έτσι όμως ο Καποδίστριας κατάφερε να παραβλέψει τις συμβάσεις, φθάνοντας στο σημείο να σπουδάσει χειρουργική, η οποία μετά βίας ξέφευγε από τα χέρια των κουρέων, και μάλιστα να εφαρμόσει πρακτικές τόσο ανορ-

* Αναφορά στην κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους σταυροφόρους της Δ' Σταυροφορίας στις 13 Απριλίου 1204. [Σ.τ.Μ.]

θόδοξες όσο οι εμβολιασμοί.¹¹ Σε κάποια μεταγενέστερη περίοδο της ζωής του, κάποιος Έλληνας φίλος του παρατήρησε ότι ήταν μεγάλο ατύχημα το γεγονός ότι πολλοί Έλληνες που μορφώθηκαν στο εξωτερικό σπούδασαν ιατρική, επειδή αυτό τους έκανε να επικοινωνούν επί ίσοις όροις με τις τουρκικές αρχές και έτσι δεν τους άφηνε να κατανοήσουν την καταπίεση που υφίσταντο οι φτωχότεροι συμπατριώτες τους.¹² Έστω και αν αυτό αληθεύει ως γενικός κανόνας, η μομφή δεν ταίριαζε στον Καποδίστρια. Η συμπάθειά του προς τους Έλληνες αγρότες και τους ορεσίβιους παρανόμους ήταν ένα από τα ελκυστικότερα χαρακτηριστικά του, τη δε ιατρική του εξάσκηση τη μετέτρεψε σε όχημα για την έκφραση αυτής ακριβώς της συμπάθειας. Ένδειξη του ανθρωπισμού του ήταν το γεγονός ότι παρείχε δωρεάν θεραπεία στους φτωχούς, ακόμα και όταν η οικογένειά του δεν ήταν πλέον πλούσια. Ίσως αυτό να ήταν επίσης ένα πρώιμο σύμπτωμα της αποξένωσής του από την ίδια του την τάξη. Δεν είναι εύκολο να ανιχνεύσουμε τις πηγές του χαρακτήρα του μέσα από τις λιγοστές μαρτυρίες για τα πρώτα χρόνια της ζωής του, κάτι όμως μπορούμε να συμπεράνουμε από τις λίγες γνωστές εμπειρίες των τριών χρόνων που έζησε από το 1794 στο πανεπιστήμιο.

Εκτός της ιατρικής σπούδασε και φιλοσοφία, η οποία επίσης περιείχε στοιχεία δικαίου, πολιτικής και οικονομικών.¹³ Ο συνδυασμός αυτός, φυσιολογικός για την Πάδοβα, είχε επίσης διαδοθεί μέσω των Ελλήνων αποφοίτων και στην Ακαδημία του Πατριαρχείου στην Κωνσταντινούπολη. Δεν μπορούμε εύκολα να κρίνουμε σε τι βάθος έφθασαν οι φιλοσοφικές σπουδές του Καποδίστρια. Λέγεται ότι διάβασε Λοκ και Κοντιγιάκ,* τον Γάλλο εμπειριστή ο οποίος ανέπτυξε συστηματικά τη φιλοσοφία του Λοκ στην ηπειρωτική Ευρώπη. Έχει ενδιαφέρον να εξετάσουμε ποια εντύπωση μπορεί να προξένησαν στη στοχαστική ιδιοσυγκρασία ενός νεαρού Έλληνα οι δύο αυτοί δυτικοί φιλόσοφοι. Από τον Λοκ θα πρέπει να έμαθε κάποιες πολιτικές αρχές, οι οποίες πρόσφατα είχαν μεταφραστεί σε μια βίαιη μορφή στη Γαλλία: ότι είναι καλύτερο ένα μεικτό σύνταγμα, τέτοιο που να συνδυάζει αιρετή νομοθετική εξουσία υπό μοναρχική εκτελεστική εξουσία· ότι ο λαός είναι τελικά κυρίαρχος και έχει το δικαίωμα να ανατρέψει μία κυβέρνηση η οποία προδίδει την εμπιστοσύνη του. Συνάντησε επίσης πρώτη φορά μία αμιγώς φυσιοκρα-

* Etienne Bonnot de Contillac (1714-1780): Γάλλος φιλόσοφος με κύρια ενδιαφέροντα την ψυχολογία, τη φιλοσοφία του νου και την επιστημολογία. [Σ.τ.Μ.]

τική ψυχολογία, με την οποία όλες οι έμφυτες ικανότητες και ιδέες έπρεπε να σαρωθούν, και η ανθρώπινη προσωπικότητα όφειλε να ερμηνευθεί απλώς ως ένα άθροισμα αισθήσεων. Μερικά τουλάχιστον ίχνη από την έκθεση στα εμπειριοκρατικά αυτά δόγματα μπορούν να ανιχνευθούν στη μεταγενέστερη ζωή του.

Ίσως η πιο ενδιαφέρουσα, κατά Καποδίστρια, άποψη της φιλοσοφίας του Λοκ, αν κρίνουμε από τις μεταγενέστερες τάσεις του, πρέπει να ήταν η εκπαιδευτική του θεωρία. Σε αυτή θα πρέπει να βρήκε αρχές οι οποίες αντανακλώντο στις δικές του σκέψεις, είτε αυτές ήταν εμπνευσμένες από τον Λοκ είτε όχι: η σημασία της φυσικής, καθώς και της πνευματικής μόρφωσης, της άσκησης ως μέσου αυτοέκφρασης, της εξάσκησης του χαρακτήρα όπως και των εγκυκλίων σπουδών, της αρετής, της σοφίας, και της καλής ανατροφής, όπως και της μάθησης, μίας ευρείας παιδείας στις τέχνες και στις επιστήμες μάλλον παρά στενή εξειδίκευση. Ένα στοιχείο, πάντως, που του έλειπε ήταν το οποιοδήποτε ίχνος θρησκευτικής εκπαίδευσης. Ο Λοκ ήταν ένας ανοιχτόμυαλος, ανεκτικός αγγλικανός. Η φιλοσοφία του Κοντιγιάκ έφθανε μακρύτερα, δείχνοντας ευθέως τον αθεϊσμό και τον ντετερμινισμό. Ο Καποδίστριας ποτέ δεν ακολούθησε αυτό το μονοπάτι, μολονότι η φιλοσοφική τάση των γραπτών του δείχνει σαφώς διακριτά στάδια. Το 1807, όταν ανέλαβε πρώτη φορά σοβαρές ευθύνες, οι επιστολές του έδειχναν ακράδαντη εμπιστοσύνη στις αμιγώς ανθρώπινες δυνάμεις. Δεν υπήρχε ακόμα κανένα ίχνος εξάρτησης από το θέλημα του Θεού, το οποίο είναι τόσο έντονο στην ύστερη αλληλογραφία του, ή μία μοιρολατρική παραίτηση απέναντι στη Θεία Πρόνοια, η οποία τα τελευταία χρόνια τον έφερε κοντά στον ντετερμινισμό.

Ένας άλλος κλάδος των φιλοσοφικών σπουδών του σχετιζόταν σαφώς με την ώριμη εξέλιξή του, έστω και μόνον ως ένδειξη φυσικής ιδιοσυγκρασίας. Παρά την προσήλωσή του στον Λοκ και στον Κοντιγιάκ λέγεται ότι προτιμούσε τον Πλάτωνα, τον Πυθαγόρα και τον Λάβατερ.* Η αντίθεση του Πυθαγόρα και του Πλάτωνα με τους νεοαριστοτελικούς που ήταν της μόδας στην Πάδοβα δεν χρειάζεται να τονιστεί. Και η υπέρθεση του θρησκευτικού αντιορθολογισμού του Λάβατερ, ο οποίος ζούσε ακόμη στη Ζυρίχη, δημιούργησαν ένα μεθυστικό μείγμα για τον νεαρό Έλληνα. Αυτό υπονοεί, όπως

* Johan Kaspar Lavater (1714-1780): Ελβετός ποιητής, συγγραφέας, φιλόσοφος, φυσιογνωμιστής και θεολόγος. [Σ.τ.Μ.]

επιβεβαιώνει κάποια μεταγενέστερη μαρτυρία, μία δόση μυστικισμού στη νοοτροπία του Καποδίστρια, η οποία συμβαδίζει με τη θρησκευτική εξέλιξη των τελευταίων του χρόνων. Οι φίλοι των νεανικών του χρόνων τόνιζαν τον παρωχημένο αντιυλισμό της φιλοσοφικής του θεώρησης. Αφετέρου, θα πρέπει να αναφερθεί η μομφή που διατυπώθηκε εναντίον του κατά το διάστημα που διετέλεσε κυβερνήτης της Ελλάδας, ότι προσπάθησε να καταστείλει τη μελέτη του Πλάτωνα. Αυτό όμως οφειλόταν απλώς στο ότι θεωρούσε τον Πλάτωνα υπερβολικά δύσκολο για ανώριμα μυαλά, και τον πλατωνισμό μια πολυτέλεια την οποία η πρώτη γενεά ενός νέου έθνους θα έπρεπε να αρνηθεί στον εαυτό της προς όφελος άλλων, πιο πρακτικών σπουδών.¹⁴ Δεν ήταν ούτε ο πρώτος ούτε ο τελευταίος που θα χρησιμοποιούσε την πείρα των δικών του φοιτητικών χρόνων για να διορθώσει τα φοιτητικά χρόνια της επόμενης γενεάς. Και πιθανόν ο Πλάτων να συμφωνούσε μαζί του. Όμως μία δύναμη κατά πολύ ισχυρότερη από οποιαδήποτε από αυτές τις φιλοσοφικές επιρροές επρόκειτο να καθορίσει την εξέλιξη του Καποδίστρια προς την ωριμότητα. Το έτος 1797, κατά το οποίο εκείνος αποφοίτησε από την Πάδοβα, ήταν επίσης το έτος κατά το οποίο η Ενετική Δημοκρατία έφθασε στο δραματικό της τέλος.

ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ

Ο Ιωάννης Καποδίστριας υπήρξε ένας οραματιστής πολιτικός που προηγήθηκε κατά πολύ της εποχής του και έγινε ο πρώτος Κυβερνήτης της Ελλάδας μετά την απελευθέρωσή της από τον τουρκικό ζυγό. Ο Κρίστοφερ Γουντχάουζ περιγράφει την πολυτάραχη ζωή του στην παρούσα βιογραφία, η μεγάλη αξία της οποίας έγκειται στην προσεκτική μελέτη πλούσιου αρχαιολογικού υλικού, επιστολών, μονογραφιών και λεπτομερούς βιβλιογραφίας. Ως αποτέλεσμα αναδύεται ένα από τα εντυπωσιακότερα πορτρέτα μίας από τις πλέον εμβληματικές μορφές του νεότερου ελληνισμού.

- Τα πρώτα του βήματα στην Κέρκυρα.
- Οι σπουδές ιατρικής στην Πάντοβα.
- Η θητεία του ως έκτακτου επιτρόπου των Ιονίων Νήσων.
- Η οργάνωση της άμυνας της Λευκάδας απέναντι στον Αλή Πασά.
- Η υπηρεσία του ως υπουργού εξωτερικών του Τσάρου Αλέξανδρου Α΄.
- Ο ανεκπλήρωτος έρωτας με τη Ρωξάνη Στούρτζα.
- Οι σχέσεις του με το κίνημα του Ρήγα στη Βιέννη.
- Η καθοριστική του συμβολή στη δημιουργία του ελβετικού κράτους.
- Πρώτος κυβερνήτης και θεμελιωτής της ελληνικής Ανεξαρτησίας.

Όλα τα επεισόδια συνδέονται αριστοτεχνικά, με στόχο να παρουσιάσουν μια εμβριθή και άκρως κατατοπιστική μελέτη για την εποχή και τη ζωή του Καποδίστρια. Μια ζωή που ο Γουντχάουζ βλέπει ως τραγωδία και αναπτύσσει την πορεία της έως το τραγικό τέλος με αμείωτη δεξιοτεχνία και εύστοχα επιλεγμένη διατύπωση, έτσι ώστε το βιβλίο να διαβάζεται σαν ένα μεγάλο ιστορικό μυθιστόρημα του 19ου αιώνα.